

Socjalizm

Socjalizm

Jerzy Kochan

Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR
Warszawa 2013

Recenzent: *dr hab. prof. UW Halina Walentowicz*

Redaktor prowadząca: *Anna Raciborska*

Redakcja i korekta: *Marek Szczepaniak*

Projekt okładki: *Katarzyna Juras*

Zdjęcie na okładce: © *Jgz - Fotolia.com*

Copyright © by Jerzy Kochan
Warszawa 2013

Publikacja dofinansowana
przez Uniwersytet Szczeciński

ISBN 978-83-7383-634-1

Wydawnictwo Naukowe Scholar Spółka z o.o.
ul. Krakowskie Przedmieście 62, 00-322 Warszawa
tel./fax 22 826 59 21, 22 828 95 63, 22 828 93 91
dział handlowy: jak wyżej, w. 105, 108
e-mail: info@scholar.com.pl
<http://www.scholar.com.pl>

Wydanie pierwsze
Skład i łamanie: WN Scholar (*Michał Moczarski*)
Druk i oprawa: Drukarnia Read Me w Łodzi

SPIS TREŚCI

Przedmowa	9
1. SOCJALIZM	15
Pomieszanie języków	17
Socjalistyczny sposób produkcji	25
Kwestia przemocy	38
Różne socjalizmy, różne komunizmy... ..	43
Okres przejściowy	52
Uspołecznienie realne i formalne	60
Kapitalizm	71
<i>Stosunki własnościowe</i>	72
<i>Stosunki podziału</i>	73
<i>Klasy społeczne i stosunki klasowe</i>	76
<i>Miejsce i znaczenie państwa</i>	82
Socjalizm	87
<i>Stosunki własności w socjalistycznym sposobie produkcji</i> ...	87
<i>Stosunki podziału w socjalizmie</i>	91
<i>Stosunki klasowe</i>	99
<i>Miejsce i znaczenie państwa w socjalizmie</i>	102
Komunizm	107
<i>Stosunki własności</i>	107
<i>Stosunki podziału</i>	110
<i>Stosunki klasowe</i>	111
<i>Państwo</i>	111
„Socjalizm albo barbarzyństwo”	115
<i>Socjalizm jako projekt</i>	115

<i>Kryzys kapitalizmu</i>	119
<i>Socjalizm 2.0.</i>	124
2. ZBLIŻENIA	133
Johann Gottlieb Fichte jako prekursor nowoczesnej koncepcji własności	135
Czy utopia jest utopią?	147
Konsumpcja: między terroryzmem a znawstwem	163
Orientalizacja i studia neokolonialne po polsku	174
<i>Warszawa Wschodnia</i>	174
<i>Klasy w przeciągu</i>	187
Gramatyka miłości. Reaktywacja	196
<i>Zakochany Marks</i>	196
<i>Świat w objęciach</i>	201
<i>Niemilość markiza de Sade</i>	204
<i>Uczucia elementarne</i>	207
Marksizm, neomarksizm, postmarksizm...	213
<i>Rewolucja w Rosji</i>	216
<i>Solidarność i „upadek realnego socjalizmu”</i>	219
<i>TINA i „koniec historii”</i>	223
<i>„Co robić?”</i>	227
Summary	233
Literatura cytowana	239

TABLE OF CONTENTS

Foreword	9
1. SOCIALISM	15
Confusion of Languages	17
Socialist Mode of Production	25
Question of Violence	38
Various Socialisms, Various Communisms	43
A Period of Transition	52
Real and Formal Socialization	60
Capitalism	71
<i>Relations of Ownership</i>	72
<i>Relations of Division</i>	73
<i>Social Classes and Class Relations</i>	76
<i>The Place and the Meaning of State</i>	82
Socialism	87
<i>Ownership Relations in the Socialist Mode of Production</i> ...	87
<i>Relations of Division in Socialism</i>	91
<i>Class Relations</i>	99
<i>The Place and the Meaning of State in Socialism</i>	102
Communism	107
<i>Relations of Ownership</i>	107
<i>Relations of Division</i>	110
<i>Class Relations</i>	111
<i>The State</i>	111
„Socialism and Barbarity“	115
<i>Socialist Project</i>	115

<i>Crisis of Capitalism</i>	119
<i>Socialism 2.0</i>	124
2. ENCOUNTERS	133
Johann Gottlieb Fichte as the Precursor of the Modern Concept of Ownership	135
Is Utopia Utopian?	147
Consumption: between Terrorism and Expertness	163
Orientalization and the Neo-colonial Studies Polish Style	174
<i>Eastern Warsaw</i>	174
<i>Classes in Draft</i>	187
Grammar of Love. Reactivation	196
<i>Marx in Love</i>	196
<i>The World Embraced</i>	201
<i>Not-Love of Marquise de Sade</i>	204
<i>Elementary Feelings</i>	207
Marxism, Neo-Marxism, Post-Marxism	213
<i>Revolution in Russia</i>	216
<i>Solidarity and „the fall of Real Socialism”</i>	219
<i>TINA and „the end of history”</i>	223
<i>„What is to be done?”</i>	227
Summary	233
Bibliography	239

PRZEDMOWA

Kto nie skacze, ten za ACTA! Hop! Hop! Hop!

Pomysł napisania książki, którą trzyma przed sobą Czytelnik, dojrzał we mnie długo. Przynajmniej tak mi się teraz, patrząc z perspektywy lat, wydaje. Zainteresowanie problematyką historyczną i polityczną, studia nad materializmem historycznym i dialektycznym, a także dwudziestowieczną różnorodną recepcją teorii Karola Marksa, prowadziły mnie do przekonania o potrzebie jakiejś syntezy, uogólnienia tych moich, zdobywanych latami, doświadczeń teoretycznych i intelektualnych. Przekonanie owo wzmacniał dodatkowo fakt prowadzenia zajęć z filozofii społecznej oraz przedmiotów fakultatywnych do wyboru, które od lat prowadzę na Uniwersytecie Szczecińskim i w ramach których miałem przyjemność podjąć tematy powstania materializmu historycznego i ewolucji teoretycznej Karola Marksa, historii Marksa po Marksie, kwestie marksizmu, leninizmu, maoizmu, neomarksizmu czy postmarksizmu. Sprawy, do których odnoszę się w tej książce, wiążą się też z problematyką globalizacji, alterglobalizacji i wielkiego kryzysu współczesnego kapitalizmu, których efekty, często spektakularne, niekiedy tragiczne, od kilku już lat możemy oglądać w telewizji, internecie, mediach bardziej lub mniej tradycyjnych, ale też przez okno własnego domostwa. Nie chodzi przy tym jedynie o opis kryzysu i jego zrozumienie, lecz – chyba jeszcze bardziej – o pełne niepokoju pytanie „co dalej?”.

Inspiracje teoretyczne mają swoją wagę, ale tym, co bezpośrednio zdopingowało mnie do ostatecznego zajęcia się pisaniem na ten temat, była „bezpośrednia praktyka polityczna”. W ramach powszechnego protestu przeciwko ACTA, również i ja wyruszyłem na ulice mojego miasta i w wielkim tłumie manifestantów podskakiwałem, krzycząc z innymi „Kto nie skacze, ten za ACTA! Hop! hop! hop!”. Poprzez obserwację uczestniczącą „dotknąłem” siły oburzonych i zjednoczonych

obywateli, zjednoczonych i oburzonych wobec międzynarodowego bandytyzmu wielkich korporacji, chcących odebrać milionom ludzi na całym świecie radość i pożytek z internetu. Ta próba zamknięcia wielkiego wynalazku ludzkości w klatce kapitalistycznej prywatnej własności pokazała zasadniczy konflikt między postępowaniem cywilizacyjnym a żądzą ciągnięcia ze wszystkiego, z czego się tylko da, kapitalistycznych zysków. Nawet kosztem ograniczenia milionom ludzi na wszystkich kontynentach dostępu do wszystkich najwspanialszych osiągnięć kultury ludzkiej, nauki, sztuki, nawet kosztem drastycznego ograniczenia niewyobrażalnych jeszcze niedawno, bajkowych wręcz form komunikacji międzyludzkiej, łamania barier i uprzedzeń, organizowania się i wspomaganie, jakie zawdzięczamy właśnie internetowi.

Akcja protestu i manifestacje okazały się skuteczne w wymiarze nie tylko polskim, lecz także europejskim, światowym. Oczywiście to tylko epizod w wielkiej wojnie klasowej. Pokazuje on nowoczesną formę sprzeczności między społecznym charakterem wytwarzania a prywatnym charakterem zawłaszczania, będącą nadal przecież podstawową sprzecznością kapitalizmu, blokującą od lat postęp, rozwój i sprawiedliwość.

Radość uczestnictwa w tej historycznej manifestacji była jednak zaburzona treścią transparentów, okrzyków, skandowanych haseł, które okazały się kompletnie przypadkowe, sprzeczne, często też infantylne. Ratował wszystko humor i sakralizująca atmosfera wspólnego święta. Gdy jednak, już po manifestacji, zapoznałem się z hasłami, programami i postulatami ruchu *occupy*, w jego różnych wersjach, zwłaszcza hiszpańskich, amerykańskich, polskich, to stwierdziłem, że dezorientacja, zagubienie, infantylizm polityczny nie jest tylko polską specyfiką. W porównaniu z młodzieżą protestującą z roku 1968, ta obecna wydawała się organizacyjnie, intelektualnie i teoretycznie bezbronna. Ten swoisty miszmasz postulatów, haseł i oczekiwań dopełnił obraz z krakowskiego Rynku, na którym okupujący domagali się między innymi dobrego (sic!) traktowania koni dorożkarskich.

Można przyjąć, że to specyfika niezorganizowanego, spontanicznego protestu, a chaos jest młodzieżowy z natury rzeczy. Jednakże obserwacja sceny politycznej „dorosłych” polityków jest jeszcze trudniejsza do zniesienia. O ile ruch *occupy* budzi nadzieję i uśmiech (życzliwości raczej i akceptacji niż pobłażania), o tyle w przypadku aktywności „dorosłych polityków” pojawia się już tylko pogłębiająca się depresja

i wściekłość. Wolę obronę dorożkarskiego konia niż absurdy prawicowej polityki historycznej i bajdurzenia kolejnych komisji posła M. Realne oburzenie ludzi związane z bezrobociem, rozwarstwieniem społecznym, blokowaniem demokracji, przekierowują one w historyczną nekrofilję, zamieniają potencjalnie twórczy ludzki gniew w destruktcyjne resentymenty, w świadomość niewolniczą i społeczne paranoje.

Porządku do obrazu świata polityki nie wprowadza też parlamentarna lewica. Telewizyjny widok jej szefa z siatką jabłek dla robotników pod bramą fabryki o poranku, w czasie wyborów i jednocześnie zaproszenie przez niego do debaty politycznej w studio – jako swego eksperta – profesora Stanisława Gomułki, współtwórcy „planu Balcerowicza” i skrajnego neoliberalą, musiało szokować i budzić konsternację. Aż się chciało zawołać: „Panie Przewodniczący, to nie ten Gomułka!”. Marzenia o podatku liniowym i wspieranie interwencji wojskowej w Iraku i Afganistanie również skutecznie dezorientują potencjalnie lewicowy elektorat.

Zdewastowana przestrzeń publiczna i miotająca się w niej – od chorobliwego neoliberalizmu do nacjonalistyczno-katolickich wizji represywnego państwa wyznaniowego – świadomość obywatelska oddziałującą niszcząco na racjonalną komunikację społeczną i kreującą swoisty magiczny realizm walki politycznej – nieczytelnej i paradoksalnej.

Taki stan rzeczy jest szczególnie niebezpieczny dla lewej strony sceny politycznej. Prowadzi wręcz do jej nieobecności i przechwytywania treści politycznych tradycyjnie związanych z lewicą, przez skrajną prawicę. W tym też sensie odbudowa tradycyjnej, klasowo zorientowanej polityki lewicowej, mającej swoje piękne karty w historii Polski, leży nie tylko w interesie polskiej lewicy. Powinna nią być zainteresowana każda demokratycznie i realistycznie myśląca siła polityczna, zdająca sobie sprawę z tego, że zagrożenie faszyzującą skrajną prawicą nie skończyło się w historii Europy wraz z upadkiem Hitlera.

Książka, którą przedstawiam, jest próbą zakreślenia pewnych fundamentalnych zasad teoretycznych rozumienia historii i okresu przejściowego od kapitalizmu do socjalizmu. Zawiera systematyczny wykład tych zagadnień z pozycji materializmu historycznego i w ramach szeroko rozumianej tradycji, odwołującej się do *Kapitału* Karola Marksa i *Manifestu komunistycznego*. W tym też znaczeniu jest próbą przybliżenia współczesnemu czytelnikowi tej tradycji i jednocześnie realizacją zadania jej aktualizacji, a nawet eksperymentalnego, czasem ryzykow-

nego wykorzystania do analizy różnych zagadnień postmodernistycznej rzeczywistości, swoistego matriksa dwudziestego pierwszego wieku, jak również problemów świata globalizacji i alterglobalizacji.

Realizacja tak postawionego zadania jest trudna i musi być zawsze kontrowersyjna. Trzeba jednak ją jak najszybciej rozpocząć i choćby tylko naszkicować zasadnicze ramy nowej kontynuacji tradycji rewolucyjnego ruchu robotniczego.

Książka składa się z dwóch części. Pierwsza jest systematycznym – choć nie wolnym od polemik i własnych propozycji teoretycznych – wykładem teorii przejścia od kapitalizmu do socjalizmu. W części tej chciałem w sposób klarowny przedstawić fundamentalne zasady i pewne ich modyfikacje, bez których, moim zdaniem, nie można w ogóle mówić ani o socjalizmie, ani o socjalistycznym ruchu społecznym czy politycznym. Terminy „socjalizm” i „komunizm” są przeze mnie używane w znaczeniu ściśle określonym w świetle teorii materializmu historycznego i tradycji stworzonej przez Karola Marksa. W tym też kontekście traktuję je czasem zamiennie jako dotyczące społeczeństwa bezklasowego, postkapitalistycznego, nie wchodząc głębiej w różnice między pierwszą i drugą fazą formacji komunistycznej. Również tytuł tej książki opiera się na takim założeniu.

Część druga, zatytułowana *Zbliżenia*, jest zestawem studiów, za pomocą których, kierując się metodą zbliżoną do akupunktury, próbuję w bardziej szczegółowy sposób zbadać konkretno-historyczne bądź konkretno-teoretyczne problemy współczesnego kapitalizmu i jego krytyki, aż do problematyki konsumeryzmu i miłości włącznie. Rozprawy te są w jakimś stopniu egzemplifikacją skuteczności i wartości analiz przeprowadzanych w duchu materializmu historycznego i, mam nadzieję, jeszcze jednym dowodem na to, że renesans zainteresowania Karolem Marksem i stworzoną przez niego szkołą teoretycznego myślenia jest całkowicie zrozumiały i zasłużony.

Na zakończenie chciałbym podziękować władzom mojego Uniwersytetu Szczecińskiego i Wydziału Humanistycznego za umożliwienie mi intensyfikacji pracy nad książką, poprzez udzielenie urlopu naukowego i finansową pomoc w jej wydaniu. Wdzięczność także winien jestem mojemu synowi, Tymoteuszowi Kochanowi, za wsparcie, dyskusję i krytykę, ale przede wszystkim za ciągłe uświadamianie potrzeby takiej książki, jej ważności i konieczności jej napisania. Na zakończenie chciałbym podziękować też moim studentom, z którymi w różnych for-

mach na zajęciach uniwersyteckich omawiałem poruszane w tej książce tematy. Umożliwiło mi to uporządkowanie bardzo wielu kwestii teoretycznych, jaśniejsze ułożenie materiału, ujęcie go w sposób bardziej przejrzysty i zrozumiały.

Oczywiście za całość książki i konsekwencje intelektualne odpowiadam tylko ja, jej autor.

Jerzy Kochan

Szczecin, 5 sierpnia 2012 r.

SUMMARY

The main purpose of this book is to put in order such terms as revolution, socialism and communism in the light of modern understanding of historical materialism. Escalation of the global crisis of the capitalist system and a series of various protests and manifestations that have spread throughout the world have once again posed the questions of the post-capitalist perspective, of the scope of necessary changes and of the model of a desired society as an alternative to the militaristic-neoliberal capitalism in its state of agony.

No such alternative has arisen, so far on the wave of the long standing protests of the Occupy Movement. Therefore, it is becoming increasingly necessary to put it clear and make it generally known that the answer to the capitalist crisis must be a struggle consciously referring to the traditions of the revolutionary labor movement, to the socialist tradition, and to the achievements of Marxist thought.

The first part of the book entitled *Socialism* consists of analysis along with systematization of Marxist knowledge about socialist revolution, the phase of the formation of the society in transitional period, both socialist and communist. Various stages of development are characterized on the plane of property relations, relations of division, class structure and political power, paying particular attention to the role of state and local government.

Of particular importance are the threads which point out that the process of socialization of production, socialization of work is today carried out in two alternative forms, namely socialist and capitalist, and in both cases with inherently specific consequences. In the course of the crisis of modern capitalism, multibillion-dollar interventions of the American government are nothing but forms of capitalist state interventions in the interest of the capitalists, although at the same time they point to the advancement of the process of collapse of capitalism, which cannot be resolved without horrendous interventions of state

capital. These interventions include the symptoms of the radical nationalization, the socialization of the entire economy.

The analysis of the shaping of the conditions for the emergence of socialist society indicates simultaneous dual process of socialization: one is the socialization of ownership of the means of production, circulation and services, generally of capital, and the other, occurring at the same time, is the socialization of an individual ownership of the workforce. In the light of these distinctions, the process of socialization of the means of production, circulation and services is necessarily related to the revolutionary seizure of the state power and is continued during the transitional period from capitalism to socialism, the end of which is the emergence of the classless socialist society. Classless in the sense of the absence of structurally significant classes generated by private ownership of the means of production, capital and relations of exploitation. Socialization of this type, in the light of a general theory of formation, pertains only to the dominant mode of production which coupled with the power of the state structurally determines the logic of social reproduction of the entire social system. This does not exclude the possibility of coexistence in such functioning society other modes of production such as production of the direct manufacturers on the basis of private ownership of means of production, petit-capitalist production or even larger scale production, as long as they operate within the structural domination of socialism reflected in the system of taxation, cooperation and forms of management.

In its essential core, the socialist stage and the implementation of the principle of distribution according to work is in this model determined by non-antagonistic contradictions in the domain of hired labor that are constituted around basic socialist process of socialization of the ownership of labor, which – since it is private in its individual form within capitalism – has already begun its process of transubstantiation into socialized ownership of labor. The crowning achievement of this process is the emergence of communist society based in the principle of distribution according to needs. Both the distribution according to work and distribution according to needs have their own contradictions and generate social conflicts and differentiations, although not antagonistic in their nature.

Therefore, the alternative to capitalism is not a “social movement”, “social sensitivity”, “democracy”, “equality” or “sustainable economy”,

non-exclusion, environmental protection, and other often very important and worthwhile ideas, but socialist, communist mode of production in the classical Marxist model. After the crisis and the fall of the real existing socialism of the first wave this new entry into the arena of the world history can be symbolically marked as *Socializm 2.0*.

The second part of the book entitled *Encounters* is a collection of studies that are more specifically historical and valid today. It concerns a very interesting and precursory approach to the modern understanding of ownership which primarily means an ability to do work, and only secondarily also a private ownership of the means of production. The author of this approach, J.G. Fichte was one of the representatives of classical German philosophy and lived at the turn of the eighteenth and the nineteenth centuries. In the light of the Fichte's conception, an unemployed is neither a worker deprived of work nor the one who 'cannot find work', but instead he is an individual private owner of his own work force deprived of the right to use it.

The chapter titled *Is Utopia a Utopia* is in fact a rehabilitation of utopias that before the advent of social sciences and economics constituted pre-scientific carriers of modern knowledge, and were an alternative to the fixed tradition of its domination and socialization. Contemporary utopianism is also often a form of stigmatization and labeling of thinking that goes beyond a simple reproduction of a neo-liberal status quo.

The study dedicated to consumption is trying to work out a reasonable stance towards the irrationality of madness of capitalist consumption and to allergic strategies of resistance against it. In a conceptual form, the extension of Enlightenment's rationalism is for the author a figure of a connoisseur taken from the realm of aesthetics and art. The stance of a connoisseur shields him not only against seduction and terrorism of consumption, but also against falling into a simple cult of refusal or asceticism. Intelligence and expertise about the world of consumption, goods and supermarkets destroy hostility of the world of objects, tame them and humanize back again. However, in the world torn by hunger, overconsumption and global injustice the figure of a connoisseur is virtually impossible, remains ironic and can only be a challenge.

The chapter *Orientalization and Neo-colonial Studies Polish Style* is first of all an attempt to apply a concept of "orientalization" to the

description of a specifically-historical position of Poland, her being dominated by postcolonial figures of peripheral capitalism and neocolonial international relations. All views, political actions and program policies associated with the Left and the socialist Left in particular in Poland are subjected to the conditions determined by the dominant Empire of orientalizing. Orientalization in this case consists in a strategic association of leftism with demonized East of Russia, Korea and China which remain synonymous with the fall, irrationality, savagery and a gap separating the East from the civilized West. There is no lack of a racist exclusion from one's own nation and the white race here.

The study *Grammar of Love* is an insight into a historical conception of love from Marquis de Sade, K. Marx and E. Fromm to M. Houellebecq, a comparative analysis of the emergence of a multidimensional understanding of love and its shredding in our instrumentalized and disposable modern world.

The closing chapter, *Marxism, Neo-Marxism and Post-Marxism* analyses the causes of the global crisis of socialism and of two historical events in particular: the October Revolution and the "Solidarity" movement along with the collapse of the really existing socialism in Europe. In the former case, it is argued that there exists a deep relationship between the difficulties of building socialism in one country and the Marxist questions of the real and formal socialization. The author concludes that the last years in the history of Russia and the whole of Eastern Europe seem to force us to re-examine the Stalinist thesis on the exacerbation of class contradictions within the progress of building socialism. Does the collapse of the Soviet Union prove it *in oculos*? The latter analyzed phenomenon is at its base interpreted as a revolt of the working class, whose aim was to win a moderately costless access to the richest labor markets in the world. The opportunity to sell their labor at the highest price and to join the ranks of the world aristocracy of working people in the concrete historical situation was achieved, albeit at the cost of several million unemployed, several million of economic emigrants, the economic partition of Poland and drastic social inequalities. However, the processes that followed, made it that the question of socialism as a possible alternative in Poland is posed now in connection with one of the most developed regions in the world, directly as a problem of universal history, situated in its

center rather than as an alternative form of a peripheral development. Under these conditions, classical Marxism recovers even more of its former attractiveness and strength as a theory of the capitalist mode of production, class struggle and transition from capitalism to socialism. Global crisis, spectacular failure of TINA and the “end of history”, as well as gigantic successes of Chinese economy create new historical opportunities.

Translated by Andrzej Żuromski